

Zo kan men ook tot pantheïsme komen, maar men bedenke dat de pantheïstische denkrichting bevat „une âme naturellement chrétienne qu'il faille baptiser” — ofschoon na een volkomen omvorming in christelijke zin (citaat uit „Mon Univers”, 1918). Ook elders heeft de franse jezuïet het pantheïstisch denken afgewezen, zoals in „le Milieu Divin” (Parijs 1957, pag. 137; in ned. vert. pag. 89), waar hij het verschil tussen beide denkrichtingen benadrukt.

Tenslotte oppert dr. Lever in zijn kritiek bezwaren tegen de toekomstvisie van Teilhard de Chardin, inclusief diens optimistische verwachting over de christianisering der mensheid. Dit is weer een thema op zich, waarop ook wij niet diep willen ingaan. Zeker is o.i. dat in deze visie waardevolle aspecten schuilen, vooral met het oog op de „gespletenheid” in het denken van niet weinig christenen, die moeilijk tot een goede harmonie tussen aardse eisen en hogere eisen kunnen komen. Teilhard zocht dus naar een middel tot „vergoddelijking van de menselijke inspanning”, en trachtte geloof in de Schepping tot harmonische syntese te brengen met geloof in God, en het uitzien naar de komst des Heren. Op dit punt doen zijn uitingen wel eens geforceerd en overdreven aan; men moet hier echter weer andere teksten (speciaal uit „Le Milieu Divin”) naast lezen om tot een gedifferentieerd oordeel te komen. Er ligt hier soms een bedenkelijke tendens, die wellicht het best tot uiting komt in de slotzin van zijn „Construire la Terre” (in 1958 te Parijs gepubliceerd, in vijf talen). We citeren de oorspronkelijke tekst, waarin staat dat we allen wachten op „la découverte d'un geste synthétique d'adoration ou s'allient et s'exaltent mutuellement un désir passionné de conquérir le Monde, et le désir passionné de nous unier à Dieu; *l'acte vital, spécifiquement nouveau, correspondant à un âge nouveau de la Terre*”.

Toen ik dit voor het eerst las, schoot me vanzelf als commentaar te binnen het profetenwoord, door Paulus geciteerd in 1 Cor. 1, over wijsheid van wijzen die door God zal worden beschaamd. Hier wordt — op grond van evolutief-kosmische hypotesen — aan bepaalde, wezenlijk belangrijke proporties toch geweld aangedaan: dat laat zich m.i. moeilijk ontkennen.

Overigens zal, in het algemeen gesproken, een katholiek hier vaak optimistischer denken dan een protestant, omdat hij grotere waardering toont voor „natuurlijke waarden”, die voor hem niet tot in de wortel bedorven zijn als gevolg van de zonde, en die de natuurlijke menselijke vermogens wel als geneigd tot afdwalen ziet, maar toch ook in